

razvoj višeg i visokog školstva

rajko ković

1. Pod faktorom razvoja višeg i visokog školstva posmatrali smo više njegovih elemenata za koje smo pretpostavili da imaju posredan ili neposredan uticaj na kvalitet studija i efikasnost studiranja. U tom sklopu pratili smo: tok, promene i karakter širenja mreže i kapaciteta VŠO; rasta i strukture broja studenata; nivo i strukture opremljenosti VŠO nastavničkim i saradničkim kadrom; materijalni razvoj i materijalni položaj višeg i visokog obrazovanja; materijalni položaj nastavnika i saradnika, te ostale elemente njihovog društveno-ekonomskog položaja (stambenu obezbeđenost, mogućnost stručnog usavršavanja, dostupnost domaće i strane stručne literature, mogućnost objavljivanja radova, učestvovanje u radu na naučno-istraživačkim projektima, stepen dopunskog angažovanja u nastavi). Osim toga, posmatrali smo i opterećenost nastavnog osoblja brojem studenata, prostornu i tehničku opremljenost fakulteta i viših škola. Preliminarnim rezultatima utvrdili smo tendencije i karakter uticaja ovih faktora na kvalitet studija i efikasnost studiranja.

2. U većini slučajeva u obradi su korišćeni sekundarni statistički podaci. Gde se god moglo ili je bilo potrebno posmatrane su duže vremenske serije, da bi, se očiglednije pokazalo kretanje i karakter pojedinih faktora. U jednom delu koji se odnosi na društveno-ekonomski položaj nastavnog osoblja, koristili smo se i anketiranjem strukturiranog uzorka od 140 nastavnika i saradnika, nastojeći da u njemu obezbedimo istu strukturu kao u stvarnosti. Na većinu kretanja u visokom školstvu presudno deluju kretanja na beogradskom univerzitetu, pa su mnogi zaključci relevantni za visoko školstvo u celini vredni i za BU.

3. Nivo razvijenosti višeg i visokog školstva i svi njegovi elementi deluju u donosu na studenta kao objektivna okolnost, koja, reklo bi se, neosetno i mimo njega kao pojedinca, deluje možda presudnije nego bilo koji drugi faktor, utiče na nivo stečenog znanja, na uspešnost studiranja. Student se po dolasku na studije sa njima sreće, zatim ih, većinu ne prepoznaje i oseti ih recimo kao gužvu u amfiteatru na prvoj godini studija, čekanje na red za vežbe u laboratoriji, kao predavanje u nekoj bioskopskoj sali negde u gradu, zamorna diktiranja na nastavi, nedostatak udžbenika, pomeranje ispitnih rokova u predrokovne i postrokovne, česta odlaganja nastave i sl. Studenti se obično prilagodavaju tim okolnostima i verovatno će pre istaći sopstveni materijalni položaj, stanovanje kod gazdarice ili u domu, ishranu u menzi kao bitne uslove za uspešnije studiranje.

4. Pošto su kod faktora razvoja višeg i visokog školstva većina kretanja gotovo opštepoznata i često iznošena na raznim drugim skupovima, ovde sve to nećemo ponavljati, nego ćemo izneti samo neke interesantnije podatke, zaključke i poredjenja.

5. Razvoj višeg i visokog školstva do 80-tih godina bio je izrazito ekstenzivan, i kao takav bio je samo deo isto tako ekstenzivnog šireg društveno-ekonomskog razvoja. Od 1945. u SFRJ broj viših škola se povećao 20 puta, a fakulteta i fakultetskih odeljenja za blizu 9 puta. Istovremeno, broj studenata na fakultetima i akademijama se povećao za 12,6 puta, a onih koji studiraju višu školu — čak za 163 puta! U obrazovnoj strukturi stanovništva to je donelo značajne promene: učešće lica sa višom i visokom stručnom spremom povećalo se sa 2% u 1961. na 6,4% u 1981. godini, ili za 3 puta.

6. Tokom 70-tih godina osnovano je ukupno 50 novih organizacija višeg i visokog školstva. Od toga u Beogradu 15 (3 nova fakulteta), a van Beograda 35. I pored takve disperzije kapaciteta, koncentracija studiranja u Beogradu se povećala. Na primer, 1980. odnos studenata Beograd-Niš-Kragujevac bio je 70:18:11, a 1985. godine 75:17:8. Disperzija mreže obezbedila je jednom broju studenata da studiraju "kod kuće" ili blizu nje, što je bitno uticalo na smanjenje troškova studiranja. Samo utoliko razvoj mreže VŠO mogao je pozitivno uticati na uspešnije studiranje. Njegovi negativni efekti mnogo su veći:

— najveći broj novih jedinica nastao je »na golom tlu«, najčešće bez ili sa minimalnim prostornim, nastavno-pedagoškim i drugim standardima i uslovima;

— rast mreže bio je brži nego rast sredstava što je uslovljavalo slabljenje materijalnog položaja VŠO u celini (efekat razvučenih sredstava);

— ni kadrovska opremljenost nije mogla pratiti brz razvoj mreže: u 1970. prosečan broj nastavnika i saradnika po jednoj VŠO iznosio je 87,3, a u 1985. godini — 79,4.

— neravnomeran razvoj mreže doveo je do usitnjenosti s jedne i do preglomaznosti VŠO s druge strane: 1979. god. 1/3 VŠO nije imala ni 250 studenata, a svaka 15-ta imala je više od 2.500 studenata.

8. Ako se efikasnost studiranja meri brojem diplomiranih, onda se može pokazati da sa rastom ukupnog broja studenata raste i efikasnost studiranja. I obrnuto. Međutim, pošto je efikasnost studiranja mnogo kompleksniji fenomen, rast broja studenata snižava standarde nastave, pri istim ili nižim materijalnim uslovima. Osim toga, masovnost studiranja je ostvarena u velikoj meri putem brzog rasta

broja vanrednih studenata, što je dodatni negativni element. Na kraju »Buma« studiranja, 1980. vanredni studenti na višim školama činili su čak polovinu (48,9%) ukupnog broja studenata, a na fakultetima 1/4 (26%). Rast broja studenata na univerzitetu u Beogradu bio je znatno sporiji nego na mladim univerzitetima.

Značajan podatak je da se u poslednjih pet godina broj studenata smanjio za 25.000. 29% smanjenja otpada na Univerzitet u Beogradu, gde se broj vanrednih studenata smanjio na 19%, a redovnih za svega 0,4%. Na Univerzitetu umetnosti smanjenje je takode izvršeno na račun broja vanrednih studenata (38,6), što znači da su dosadašnji teret smanjenja podneli vanredni studenti (2/3). Otuda se može zaključiti da ovakva struktura smanjenja broja studenata ipak neće imati značajne efekte na povećanje efikasnosti studiranja.

9. Izvršena su i značajna pomeranja u strukturi studenata gledano po naučnim oblastima, u korist studenata tehničkih (5,7%) i biotehničkih (6%) nauka, a na račun isključivo društvenih nauka (14,1%). Najznačajnije pomeranje broja studenata izvršeno je na fakultetima gde studije traju duže od »standarda« 4 godine, što će vakako imati efekta i na efikasnost studiranja i na njeno merenje.

11. Rast broja nastavnika pratio je rast broja studenata, pa se ne može reći da je opadala opremljenost nastave nastavničkim kadrom. Štaviše, može se reći da je posle 1980. zbog pada broja studenata, i porasla. Međutim, broj saradnika je sve manji i 1980. bio je na nivou sredine 70-tih godina. Na BU broj nastavnika se u poslednjih pet godina povećao za 2%, a broj asistenata smanjio za 18%. Broj asistenata na BU i apsolutno opada: 1976. g bilo ih je 1303, a 1985. svega 887, što je manje za 32%. Poređenja radi, broj asistenata na Univerzitetu u Nišu se smanjio čak za 49%! Osipanje asistenata je u najvećoj meri zbog nepovoljnog materijalnog položaja. Međutim, izražen je i fenomen unapređivanja nastavnog osoblja. U 1985. profesori su na BU činili čak 48% ukupnog nastavnog osoblja, a na Univerzitetu umetnosti od pet nastavnika i saradnika trojica su obavezno profesori. Sve je to uslovljavalo da se na BU izmeni proporcija nastavnika-saradnika od 53:47 u 1980. na 58:42 u 1985, a na UU taj odnos je najlošiji (78:22) i na višim školama (84:16).

12. Ovakvu, izokrenutu, kadrovsku piramidu, koja je svakako neriprodna i neracionalna, pre svega, sa stanovišta organizacije i izvođenja nastave, prati još nepovoljnija starosna piramida nastavnog osoblja, gde naučni podmladak (do 29) čini marginalnu starosnu grupu (3,4%). Posebno je nepovoljna starosna struktura na »starijim« univerzitetima, tj. u Beogradu. Gotovo svaki treći nastavnik ili saradnik na BU je stariji od 55 godina. S druge strane, tek svaki 43 (!) nastavnik ili saradnik na BU je mladi od 30 godina. Beogradski Univerzitet sa svega 2,3% mladih naučnih kadrova je na poslednjem mestu u SRS po kapacitetu kadrovske obnove, dok je UU sa 31,5% kadrova stariji od 55 godina, najstariji univerzitet.

13. U desetogodišnjem periodu, 1977-1985, sredstva za visoko obrazovanje nominalno su se povećala za 12,8 puta. Istovremeno sredstva za društvene delatnosti povećala su se za 13,4 puta, što znači da je stepen ograničenja rasta sredstava za visoko obrazovanje bio veći nego za ostale delatnosti. Ako se deflacioniraju nominalni iznosi sredstava za visoko obrazovanje, onda se može pokazati da ta sredstva ne samo da nisu realno rasla, nego su čak realno opadala i to po prosečnoj godišnjoj stopi od 9%. Mereno u cenama iz 1978. godine sredstva za visoko obrazovanje bila su svake naredne godine realno sve manja, da bi u 1984. godini iznosila svega 58% vrednosti izdvojenih sredstava u 1978. godini. U 1985. sredstva za visoko školstvo realno su porasla za 17,2%, i dostigla realan nivo od 67,7% vrednosti sredstava iz 1978. godine. Dakle, sredstva za visoko školstvo nominalno su 8,5 puta veća u 1985. nego u 1978. godini, ali su realno manja za 32%. Pri ovakvom niskom realnom dohotku, materijalni položaj univerziteta predstavlja glavni ograničavajući faktor jačanja kvalitativnih elemenata univerzitetske nastave.

14. 1980. godine sredstva po redovnom studentu iznosila su 45 hiljada dinara, a u 1985. izdvojeno je po studentu 265 hiljada dinara, što je 6 puta više. Međutim, iskazano u istim cenama (iz 1980) ukupna sredstva po redovnom studentu iznosila su stvarno 29 hiljada dinara. Vidimo dakle, da je student danas, iako nominalno »skuplji«, realno za 1/3 »jeftiniji« nego pre pet godina.

Jedan primer: Ako bi se studije sktarile samo za jedan mesec, dobila bi se masa sredstava (1,3 mlrd dinara) dovoljna da recimo zaposli 856 novih asistenata sa magistraturom (70% od sadašnjih broja asistenata — 1218) sa obezbeđenim ličnim dohotkom na nivou LD već zaposlenih asistenata (130.904 din) ili bi se na BU mogao povećati LD svih 887 asistenata na 208.190 dinara, čime bi se njihovi LD uskladili sa društveno dogovorenim rasponom.

15. Ovezvredenost rada saradničkog kadra na univerzitetu je očigledna. U 1986. godini asistent sa magistraturom ili specijalizacijom zarađivao je prosečno mesečno 130 hiljada dinara, što je za 1/3 niže nego da je bio zaposlen u privredi. Obezvredenost rada asistenata je duži trend: zaostajanje za privredom u 1981. bilo je 27,5%, u 1982. 28,3% itd. Ovakvi lični dohoci nisu faktor motivacije, već najvažniji uzrok osipanja i negativne selekcije saradničkog kadra na univerzitetu.

O izraženoj uravnilovci na univerzitetu govori i ostvareni raspon LD u 1986. od 1:2,49, što znači da je nastavno osoblje na univerzitetu skoro 2,5 puta lošije plaćeno nego što bi to trebalo da bude.

17. Nedavno su izneti podaci da fakulteti i više škole raspožu sa svega 7,8 mkv neto nastavnog prostora po redovnom studentu, što je dva puta manje od svetskih normativna (14-18 mkv po studentu). Ovakav normativ ispunjava tek nekoliko fakulteta u Beogradu: Veterinarski (18,4), Tehnološki (16,4), Saobraćajni (14,6). S druge strane, Defektološki fakultet je prenaseljen sa 0,6 mkv po redovnom studentu. Na većini tehničkih fakulteta stanje je još nepovoljnije, jer ovde je pored klasičnog potreban i specifičan nastavni prostor. Distačan je primer Mašinskog fakulteta koji ima 5 puta više studenata nego što

prostor dozvoljava. Više škole u proseku imaju veoma malo prostora po redovnom studentu — Svega 5,6 mkv. Mnoge fakultetske zgrade su izgrađene za sasvim drugu namenu i prilagodljive su za nastavu na vrlo niskom kvalitetu. O uvođenju jednog modernijeg, efikasnijeg studija u tim uslovima ne može biti govora. Zato se prostorna prenaseljenost ili oskudica fakultetskog prostora javlja kao ozbiljan objektivni faktor niskog kvaliteta studija. Rešenje ovog problema zahteva velika društvena sredstva, pa se u ovakvim materijalnim uslovima, ono ne može u celini sagledati.

19. Tehnička opremljenost nastave, posebno na tehničkim, biotehničkim i prirodnim fakultetima, dakle, tamo gde je ona važan faktor kvaliteta studija i efikasnosti studiranja, na niskom je nivou. Većina fakulteta ne raspolaže sa sopstvenim sredstvima za nabavku moderne opreme, a amortizacija se već godinama obračunava sa 50% vrednosti osnovnih sredstava. Tako se ova mera koja je trebala da olakša težak materijalni položaj visokog obrazovanja vratila njemu kao bumerang. Veliki deo savremene opreme potrebno je nabaviti iz uvoza, a devizna svota koju je Zajednica, primera radi, obezbedila u 1985. godini iznosila je svega 180 hiljada dolara. Koliko je to simbolično govori podatak da je za najnužnije opremanje PMF-a potrebno više od 12 milijardi dolara (!). Kada je u pitanju tehnička opremljenost, zapažaju se sledeće tendencije:

— opada ukupna vrednost osnovnih sredstava, sa 111% u 1980. na 92% u 1985. u odnosu na privredu;

— nabavna vrednost osnovnih sredstava na Građevinskom fakultetu iznosi 984 miliona dinara, a sadašnja je čak četiri puta manja — 217 miliona dinara. Ova pojava se zapaža na svim fakultetima;

u susret satelitskoj televiziji

miroljub radojković

Evropski kontinent nalazi se na pragu značajne promene u domenu javnog i masovnog komuniciranja. Dve tehnološki najmodernije države najavile su da će na jesen ove, i s proleća naredne godine, početi da primenjuju satelite za direktnu difuziju svojih nacionalnih radio i televizijskih programa. Reč je o pripremama za lansiranje TVSAT-a SR Nemačke, i TDF-1 francuskog komunikacionog satelita. Međutim, značaj ovih poduhvata neće se ogledati samo na njihovim teritorijama i u njihovim kulturama. Već te prve letelice, i mnoge koje će im uslediti, izazvaće duboke preokrete i u susjednim, a potom i udaljenim državama na kontinentu. Budući da je Evropa malih razmera, isparcelisana gustim državnim međama, programi koji počinu da stižu sa kosmičkog releja neizbežno će se penetrirati u tude nacionalne prostore, izazivajući pravne, političke i kulturne nedoumice. Na određeni način, i bez mnogo saglasnosti državnih volja, konstituisaće se evropska ponuda radio-televizijskih programa i evropska publika. Sve to, naravno, pogodice i emisione centre u sastavu JRT, koji pod sadašnjim uslovima ostvaruju komunikacionu i kulturnu politiku naše zemlje.

U ovom trenutku, Evropa još ne poznaje direktnu difuziju radio-televizijskih programa posredstvom satelita. To, međutim, ne znači da sateliti već nisu u upotrebi kao televizijski releji. Velika Britanija, Francuska, SR Nemačka, Austrija, Švajcarska i Holandija imaju posebne RTV korporacije koje proizvode programe koji se upućuju na satelite stacionirane iznad evropskog kontinenta. To su ponude, koje se delom prihvataju i koriste i u našim TV programima, pod nazivima: Sky Channel, Super Channel, Music Box, TV-5, 3-Sat itd. Međutim, korporacije koje stvaraju program ulažu veliki novac u takve poduhvate, a prihode ostvaruju bilo naplaćivanjem reklamnih usluga, bilo iz budžeta svojih vlada. One ga, takođe, preprodaju i korisnicima u drugim zemljama koji su ovlašćeni da ga primaju na posebnim, satelitskim antenama. Korisnici u inostranstvu su uglavnom vlasnici kablovskih mreža preko kojih signale i emisije sa tudaših satelita dopremaju u domove zainteresovane publike. Naravno, i oni naplaćuju preko pretplate na kablovski priključak svoju tarifu, s ciljem da isplate investiciju u polaganje kablova i ostvare određeni profit. Tako izgleda trenutna, manje savršena i manje diskutabilna etapa satelitske televizije u Evropi.

Iako je reč o zatvorenim, satelitskim trasama za distribuciju radio-televizijskih programa, njihov domašaj nije se zaustavio samo na granicama država koje sponzorisu rečene poduhvate. Preko širenja kablovskih mreža satelitski programi već sada idu mnogo dalje u Evropu. Posebno bogato tržište predstavljaju sve zemlje Skandinavije (Švedska, Norveška, Finska, Danska) i Italija, u kojima vlasnici kablovskih mreža pretplaćuju gotovo sve vrste ponude. Zahvaljujući tome, u prilici smo da već sada uočimo neke promene u strukturi programa, i naravno publike.

Zahvaljujući postojanju međučlana u sistemu difuzije, a to je kablovska mreža, uočava se da je trenutni korisnik satelitske televizije gotovo u celosti urbana populacija. Ova osobina proističe iz ekonomske logike polaganja kablova. Jasno je da na kilometar položene mreže u gradu može da se obezbedi daleko veći broj priključaka i pretplainika, nego u bilo kom drugom regionu. Postavljanje kablova

— visok je i raste stepen otpisanosti opreme: u 1981. godini stepen otpisanosti bio je 68%, a 1985. čak 78% i za 13% je viši nego u privredi. Ovako teško stanje u pogledu tehničke opremljenosti nastave u prvom redu je posledica lošeg materijalnog položaja univerziteta i predstavlja direktan faktor snižavanja efikasnosti studiranja. Podizanje nivoa tehničke opremljenosti nastave i savremeno opremanje nastave, očigledno je mora biti prvi korak u borbi za podizanje efikasnosti studiranja i kvaliteta nastave.

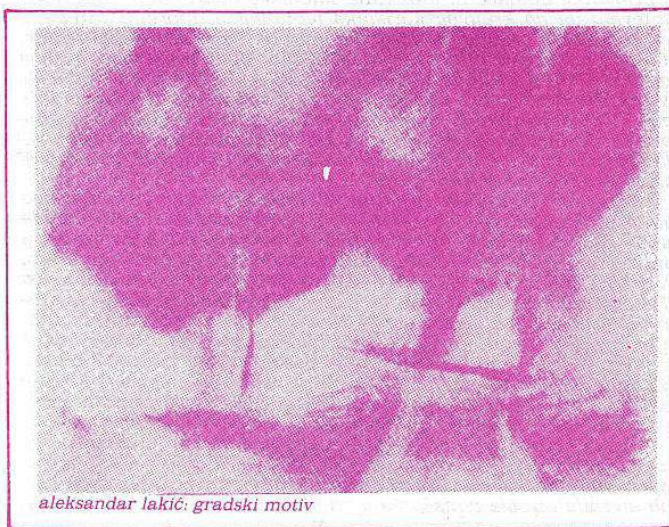
20. Na kraju može se izvesti zaključak da su na kretanje (pada-nje) efikasnosti studiranja presudno uticala dva faktora:

— stihijski, neplanski, neracionalan i krajnje ekstenzivan razvoj višeg i visokog školstva, sa glomaznom i potrebama i mogućnostima neprimerenom mrežom, dupliranim kapacitetima, neadekvatnom strukturom studenata itd.

— višegodišnji nepovoljan materijalni položaj višeg, a posebno visokog obrazovanja, kao posledica delom prethodnih odnosa i razvoja, a delom kao rezultat neadekvatnog društvenog tretmana obrazovanja kao neproaktivne potrošnje. Nepovoljan materijalni položaj visokog školstva u najvećoj meri je uticao i utiče na derogiranje svih faktora i elemenata kvaliteta nastave i efikasnosti studiranja.

Sadašnje kvalitativne promene koje se vrše u celokupnom usmerenom obrazovanju predstavljaju dobar put da se na osnovu racionalnijeg ponašanja u svim domenima pronadu mogućnosti za jačanje kvaliteta nastavno-naučnog procesa.

(Saopštenje na savetovanju: "Društveno-ekonomski značaj i problemi efikasnosti studiranja" u organizaciji Centra za marksizam, Beogradskog univerziteta)

aleksandar lakić: gradski motiv

u manje naseljenim zonama, ili između seoskih naseobina, veoma mnogo košta a broj potencijalnih korisnika ne obećava da će se investicija uopšte isplatiti u dogledno vreme. Stoga se razvoj kablovske televizije, a sa njom i sadašnje satelitske televizije, zaustavlja na međama velikih gradova. Sve države koje poznaju ovaj fenomen znaju istovremeno i koji deo populacije će biti uopšte u prilici da koristi ovu tehnologiju, odnosno, da je nikada neće uživati svi građani. Ta činjenica uvažava se prilikom kreiranja njihove nacionalne komunikacione politike, i ne ide u prilog favorizovanju postojećeg načina satelitske difuzije radio-televizijskih programa. Ruku pod ruku sa ovom odlikom dešava se i manje primetan proces regionalizacije i metropolizacije kulture. Programski sadržaji namenjeni su urbanoj populaciji, dakle, gradski regionu ponovo postaju metropole kulture. Osim već poznate činjenice da se u njima prezentiraju dobra visoke, takozvane elite kulture (teatar, opera, koncerti itd.), dešava se nova koncentracija ponude, ovog puta proizvoda masovne kulture, kroz satelitske programe i kablovsku dopremu.

Jugoslavija nije zahvaćena ovim talasom promena. Jer, tek nekolicina mesnih zajednica ili većih hotela nabavila je satelitske antene pomoću kojih ovlašćeno, (a ponekad i neovlašćeno), dobija satelitske programe iz inostranstva. Bez obzira na neukorenjenost trenutne satelitske difuzije u našoj zemlji, jasno je da njene odlike na koje smo ukazali, ne idu u prilog naporu da se poboljša prijem. Regionalizacija i metropolizacija nove kulturne ponude nisu u saglasnosti sa ciljevima naše komunikacione i kulturne politike. Kao što je poznato, oni su okrenuti protiv stvaranja novih komunikacionih razlika između građana SFRJ, i u korist demotropolizacije kulture. Osim toga, uzimajući u obzir procenat neurbanog stanovništva u Jugoslaviji, valja očekivati da jaz između zona sa novom vrstom ponude, i regiona bez pristupa postojećoj satelitskoj RTV difuziji, bude mnogo dublji nego u većini ostalih zemalja srednje i zapadne Evrope. To su ujedno i razlozi zbog kojih ne bi trebalo lamentirati što naša zemlja nije ušla u kolo postojeće distribucije masovne kulture posredstvom satelita, jer prirodni tog mehanizma ne odgovara ovom društvenom i kulturnom podneblju.

Činjenica da mali broj programskih centara preko satelita i kablovskih mreža animira publiku mnoštva država, uticala je i na strukturu emisija koje se sada prenose preko satelita. Na bazi prvih istraživačkih uopštavanja, i ličnog iskustva, zapaža se da se programske šeme tipiziraju i homogeniziraju. Prodavci i preprodavci